

“Kölelerin İsyanı” nı Bastırmak: Bulgaristan’da Yasaklanan Bir Film ve Türkiye**

Cengiz Yolcu*

Abstract:

Title: *Suppressing “the Slaves’ Revolt”: Banning a Movie in Bulgaria and Turkey’s Stance*

Before the signing of the Balkan Entente in 1934, Republic of Turkey had signed bilateral agreements with the several states in the Balkans. Although the Bulgarian government refused to enter a pact such as the Balkan Entente, the Turkish and the Bulgarian governments showed their desires to keep peace through the diplomatic negotiations in the Balkan Peninsula. However, an advertisement of a movie titled *The Slaves’ Revolt* published in both Bulgarian and Turkish newspaper caused to be interrupted of the peaceful negotiations between Turkey and Bulgaria. The movie, because, was based on the story of the Bulgarian revolutionary and the national hero of Bulgaria, Vasil Levski, and showed the “cruelties” inflicted on Bulgarians by the Ottomans in 1860s and 1870s. Due to its the precarious screenplay Turkish diplomats in Bulgaria and Turkish Foreign Ministry remonstrated the screening of the movie and claimed the movie to be banned. Considering to be given harsh criticism about *The Slaves’ Revolt*, Mr. Boyadjiev, Bulgarian Minister of Education, issued a decree and declared that the movie to be banned from screening. The aim of this paper is to discuss why and how a movie based on the Bulgarian revolutionary movement and a Bulgarian national hero was prevented to be shown publicly on the claim of Turkish government and the diplomats.

Keywords: Balkan Entente, *The Slaves’ Revolt*, Vasil Levski, Vasil Gendov, Atanas Boyadjiev, Republic of Turkey, Bulgaria, cinema, censorship

* Ph.D. candidate, Istanbul 29 Mayıs University, Department of History,
ORCID ID: 0000-0002-6861-3036; e-mail: cyolcu@29mayis.edu.tr

** Pandemi süresince seyahat kısıtlamalarının devam ettiği, birincil kaynaklara ulaşmanın zorlaştığı şartlarda ihtiyaç duyduğum belgeleri temin etmeme yardımcı olan Margarita Dobreva’ya ve bu çalışmanın bir taslak halinden çıkıp kompoze edilmesi yolundaki teşvikleri için Sinan Kaya’ya çok teşekkür ederim.

Giriş

Bulgaristan'ın "Esirlerin İsyanı" isminde ilk sesli, sözlü ve şarkılı filmi Bulgar rejisörü Vasil Gendov Gospodin tarafından Viyana'nın Tobis-Klang stüdyosunda çevirilerek ikmal edilmiştir. Bu film, Osmanlılar zamanındaki istiklâl mücadelelerini tasvir etmektedir. Başrolde meşhur ihtilâlcilerden Vasil Levski'nin hayatı temsil edilmektedir. Filmin yalnız tabii manzaraları Bulgaristan'da çekilmiştir. Filmin Osmanlı idaresi aleyhinde olduğu zannedilmektedir.¹

14 Eylül 1933 tarihinde yayımlanan *Milliyet* gazetesinin ikinci sayfasında yer alan bu kısa haber Balkan Antantı'nın imzalanmasından evvel Balkanlarda, bilhassa da Türkiye ve Bulgaristan arasında tesis edilmeye çalışılan dostane ilişkilerin üzerine gölge düşürmesi muhtemel bir hadiseyi işaret etmektedir. Bulgar sinema tarihinde önemli bir yeri olan ve Bulgar film endüstrisinin iki dünya savaşı arasındaki dönemde öncülerinden olan yönetmen ve oyuncu Vasil Gendov tarafından çekilen film 1933 yılı sonunda Bulgaristan ve Türkiye'nin kısa süreli bir diplomatik kriz yaşamalarına neden olacaktır.

Krizin odağında yer alan film *Бунтът на робите* [*Esirlerin İsyanı*]² olarak isimlendirilmiş ve Bulgaristan'da gösterime girmiştir. Nitekim, henüz film salonlarda yayımlanmadan evvel *Cumhuriyet* gazetesinin 15 Eylül 1933 tarihli nüshasında çıkan bir haber-yorum bu sinema filminin Türkiye'de nasıl yankı bulduğunu ve yarattığı kısa süreli diplomatik sorunların ardından Bulgaristan'da dahi çok kısa ömürlü olmasının sebeplerini açıkça gösterir mahiyettedir. Bulgar tarafı "sanki hiçbir mevzu yokmuş gibi" ilk sesli filmlerini "Türklerin aleyhindeki bir macera

¹ *Milliyet*, 14 Eylül 1933, s. 2.

² Filmin adının Türkçe tercümesinin "*Kölelerin İsyanı*" olması gerekir. Ancak gerek diplomatik yazışmalarda gerekse de Türk basınında çıkan haberlerde "köle" tabiri yerine "esir" ifadesinin tercih edilerek filme yapılan atıflarda da "*Esirlerin İsyanı*" başlığının kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel Bulgar tarihyazımında ve Bulgar kamuoyunda Osmanlı hakimiyetinin "Türk köleliği dönemi" olarak ifade edilmesi filmin Bulgarca isminde "köle" sıfatının kullanılmasının sebebidir.

etrafında” çekmek ithamıyla sert bir tonda eleştirilmiş ve filmin Türk-Bulgar dostluğuna zarar verecek mahiyette olduğu vurgulanmıştır.³

Filmin konusunun etrafında şekillendiği Vasil İvanov Kunçev-Levski (1837-1873)⁴, dahil olduğu ve örgütlediği isyan eylemleri nedeniyle Bulgar bağımsızlık hareketinin ve bugünkü Bulgar millî kimliğini teşkil eden şahsiyetlerin en önde gelenlerindedir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte adeta bir “barut fıçısı” haline gelen Bulgaristan coğrafyasında Bulgar ahalinin Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını elde etmesi amacıyla birçok komita faaliyet gösterir. Bu komitalardan birisi olan Bulgar Merkezî İhtilâl Komitesi’nin reisi Vasil Levski bir ruhban adayı olarak yetişmesine ve aldığı dinî eğitimin ardından “daskallık” (öğretmenlik) unvanını haiz bulunmasına karşın, 1860’lı yıllardan başlayarak yakalanarak tutuklandığı 1872 Aralık ayına kadar -bugünkü-Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya topraklarında ihtilâl eylemleri yürütmüş ve genel bir isyanın örgütlenmesi üzerine çalışmıştır. Bu süreçte hem yayınlar yoluyla propaganda yaparak komitaların silahlı gücünü artırmayı hem de Osmanlı askeri birliklerine ve sivillere karşı uyguladıkları şiddet eylemleri ile bağımsızlık elde etme amaçlarının gerçekleştirilmeyi hedeflemiştir. Ancak kendisine bağlı komitecilerin 1872 yılı Eylül ayında Arabakonak’ta [Sofya ile Orhaniye, günümüzdeki Botevgrad ve kuzey Bulgaristan ile bağlayan geçiş bölgesinde] bir Osmanlı hazine arabasını soymalarının ardından yakalanarak çıkarıldıkları mahkemede kendilerini bu eylemi yapmaları için reisleri Vasil Levski’nin yönlendirdiğini söylemeleri üzerine Osmanlı zaptiyeleri Levski’yi bulmak üzere harekete geçmişlerdir. Nihayet Aralık 1872’de Levski, Lofça’daki Kıkırna Hanı’nda yakalanmış ve mahkeme karşısına çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti’ne karşı giriştiği isyan teşebbüsü, soygun ve cinayet suçlarından yargılanmış, ifadesinde gerçekleştirdiği eylemleri itiraf ve kabul etmiştir.

³ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1933, s. 5. “Bulgaristan’ın İlk Sözlü Filmi: Her memlekette olduğu gibi Bulgaristan’da da sinemacılık aleminde hareketli bir faaliyet görülmeye başlamıştır. İlk sözlü film olarak “Esirlerin İsyanı” isminde bir kordelâ çevrilmiştir. Bu filmi Bulgar rejisörlerinden Gendov idare etmiştir. Eserin harici kısımları Bulgaristan’da ve iç kısımları Viyana’da *Tobis* stüdyosunda alınmıştır. Filmin mevzuu Bulgarların Osmanlı saltanatı devrindeki ihtilâl hareketine aittir. Başrolü maruf Bulgar ihtilâlcilerinden Vasil Levski oynamıştır. Bu münasebetle bizim bilhassa kaydetmek istediğimiz bir nokta var. Bulgarların sanki hiçbir mevzu yokmuş gibi ilk sözlü filmlerini Türklerin aleyhindeki bir macera etrafında çevirmeleri halihazırda çok dost göründükleri Türkiye hakkında pek nazikane bir hareket olmasa gerektir.”

⁴ Yapılan yeni çalışmalar neticesinde Vasil Levski’nin doğum tarihinin 1837 yılından ziyade 1840 senesi olması daha muhtemel kabul edilmektedir. Bkz., Grigor Boykov ve Plamen Mitev, “Dokumentalni Svidetelstva za Godinata na Rajdane na Vasil Levski,” *İstoriya* 29, no. 1 (2021), 8-27.

Mahkemenin verdiği idam cezası kararının da onanması neticesinde Vasil Levski 19 Şubat 1873 tarihinde Sofya’da idam edilir.⁵

Levski’nin idamının altmışıncı sene-i devriyesinde çekilen ve gösterime girmesi planlanan film, konusunu Türk ve Bulgar tarihindeki netameli bir meseleden alması sebebiyle Türk diplomatları ve üst düzey devlet görevlileri tarafından tepkiyle karşılanmış ve Türk tarafının filmin konusuna dair rahatsızlıkları Bulgar hükümetine iletilmiştir.

“Kurucu Baba”: Vasil Gendov

Bulgar sinemasının iki dünya savaşı arasındaki en üretken ve etkili figürlerinden birisi olan Vasil Gendov’un hem rejisörlüğünü yaptığı hem de filmin baş karakteri Vasil Levski rolüne hayat verdiği film yarattığı tartışmalar ve krizlerin yanı sıra aynı zamanda Bulgaristan’ın ilk sesli filmi olma özelliğini de haizdir. Ancak, Gendov’un Bulgaristan sinema tarihindeki yeri ve önemi *Kölelerin İsyanı* ile başlamamıştır ve yalnızca bu film ile sınırlı değildir.

Bulgar sinemasının kurucusu olarak nitelendirilen Vasil Dimov Hacıgendov [Gendov] 1891 yılında Bulgaristan’da, Sliven [İslimye] şehrinde dünyaya gelmiştir. 1905 ve 1907 yılları arasında Sofya’daki Gözyaşı ve Kahkaha [*Сълза и смях*] Tiyatrosu ve İvan Vazov Ulusal Tiyatrosu’nda eğitim görür. Bulgaristan’daki eğitiminin ardından Viyana’daki tiyatro okulundan mezun olur ve Berlin’de sinema tahsil eder.

Gendov, 1911-1913 seneleri arasında Rusçuk tiyatrosunda idareci olarak çalışmış, aynı görevi 1913-1920 yılları arasında Sofya’daki Ulusal Tiyatro’da sürdürmüştür.⁶ 1915 yılında hem Gendov’un kariyerinde hem de Bulgaristan sinema tarihinde önemli köşe taşlarından biri olarak addedilen bir hadise gerçekleşecektir. 13 Ocak 1915 akşamı Sofya’daki -ilk sinema salonu olan- Modern Tiyatro’da *Българан е галант* [Bılgaran e galant / *Bulgar Centilmendir*] adını taşıyan ilk Bulgar sinema filminin ilk gösterimi yapılır.⁷ Siyah-beyaz olarak kaydedilen ve sessiz olan bu komedi

⁵ Cengiz Yolcu, “Bulgar Fesad Komitesi Reisi’ Vasil Levski’nin Eylemleri ve Mahkemede Verdiği İfade Üzerine Bir Değerlendirme.” *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 1, no. 27 (2015): 24-25.

⁶ Aleksandır Yanakiev, “Vasil Gendov”, *Bılgarsko Kino: Entsiklopediya* (Sofya: Titra, 2000), 58.

⁷ Aleksandır Yanakiev, *Sinema.bg* (Sofya: Titra, 2003), 29. Gendov, bu filmin çekimlerinin 16 Mayıs 1910 tarihinde başladığını, 22 Haziran 1910’da da Modern Tiyatro’da prömiyerinin yapıldığını iddia etse de *Bılgaran e galant* filminin ekranlarda gösterilmesine dair tespit edilebilen kaynaklar 1915 yılını işaret etmektedir. Petır Kırđilov, *Bılgarski İgralni Filmi*:

filminin yönetmeni, senaryo yazarı ve aynı zamanda da başrol oyuncusu Vasil Gendov’dur. Filmde rol almaları için teklifte bulunulan oyuncular, yapımın komedi türünde olduğunu öğrendiklerinde “Sofya sokaklarında kendilerine gülünmesinden ve alay konusunda korktuklarından” dolayı Gendov’un önerisini reddetmişlerdir.⁸ Çekim sırasında yaşanan tüm aksaklıklara ve zorluklara karşın *Bilgaran e galant* Bulgar sinemasındaki tarihsel konumunu elde etmiştir. Ne yazık ki, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sofya’nın Müttefiklerin bombardımanına maruz kalması neticesinde bu filmde geriye yalnızca birkaç sahnelik görüntü kalmıştır.⁹

Kariyeri süresince yüzlerce tiyatro oyununda sahneye çıkmış, onlarca sinema filmine senarist, yönetmen ve oyuncu olarak katkıda bulunmuş, Bulgaristan Aktörler Birliği’nin, Bulgaristan Film Yapımcıları Birliği’nin (1934) kurucuları arasında da yer alan¹⁰ Vasil Gendov, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından tesis edilen yeni rejimde film çalışmalarından uzaklaştırılarak bir manada erken emekli edilir. Ancak 1948 senesinde Ulusal Film Müzesi’nin kuruluşu vazifesini üstlenecektir.¹¹ 1952 yılında “Emektar Sanatçı” [Заслужил артист] unvanı ve 1963 senesinde de Birinci Dereceden Kiril ve Metodiy Nişanı ile taltif edilen Gendov 3 Eylül 1970 tarihinde Sofya’da hayatını kaybeder.¹²

Hayatı boyunca tiyatro ve sinema sanatı ile meşgul olan Vasil Gendov, 1933 yılına gelindiğinde Bulgaristan sinema tarihinde yer bulmasının ötesinde Türkiye ve Bulgaristan diplomatları ve hükümetleri arasındaki yazışma trafiğini hızlandıracak tartışmalı bir eser yaratmak üzere ilk adımını atacaktır.

Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Balkan Siyaseti (1933)

27 Eylül 1933 tarihli *Vakit* gazetesinin beşinci sayfasında “Bu Da Doğru Mu Ya!” üst başlıklı bir haber yayımlanır. “Türk-Bulgar Dostluğuna

Anotirana İlyustrovana Filmografiya, Tom Piroi, (1915-1948) (Sofya: Dirjavno İzdatelstvo “Dr. Petr Beron”, 1987), 62-63.

⁸ Petar Ivanov Kardjilov, *The Cinematographic Activities of Charles Rider Noble and John Mackenzie in the Balkans (Volume Two)* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2020), 106-107.

⁹ İliana İvanova, “Predi 103 godini filmit ‘Bilgaran e galant’ postavya naçaloto na bilgarskoto kino,” *Glasove.com*, (erişim tarihi: 15.06.2021),

<https://glasove.com/categories/izgubenata-bylgariya/news/predi-100-godini-filmyt-bylgaran-e-galant-postavq-nachaloto-na-bylgarskoto-kino>.

¹⁰ Yanakiev, “Vasil Gendov”, *Bilgarsko kino*, 58.

¹¹ Yanakiev, “Vasil Gendov”, *Bilgarsko kino*, 58. Bu kurum günümüzde Sofya’da, Bulgaristan Ulusal Film Arşivi adıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

¹² Yanakiev, “Vasil Gendov”, *Bilgarsko kino*, 58.

Yakışmayacak Bir Film” manşetini taşıyan haberde Bulgaristan’da çıkmaktan olan *Svobodna reč* [Hür Söz] gazetesinin 20 Eylül günü çıkan sayısında yer alan bir ilana referans verilmektedir. İlanı göre Bulgaristan’da *Бунтът на робите* [Kölelerin İsyanı] adını taşıyan ilk sesli ve konuşmalı film çekilmektedir. Haberde söz konusu filmin “Bulgarların Türkler elinde beş yüz yıl esaret çekişlerini, bu esareten kurtulmak için nasıl mücadele ettiklerini, Türklerin Bulgarlara zulüm ve kadınlarına taarruz ettiklerini baştan başa tasvirini” anlattığı ifade edilmektedir.¹³ Komşu Bulgaristan’ı sitemkar bir üslupla hedef alan haber şu satırlarla son bulmaktaydı: “Türkler aleyhinde en şedit propagandalardan biri olan ve Türk-Bulgar milletlerinin birbirlerine ısınmalarını men edecek mahiyette bulunan böyle bir filmin Bulgaristan’da hazırlanmasına müteessifiz.”¹⁴

Bulgaristan’da çekilmekte olan ve Osmanlı Devleti’nin hassas bir döneminde geçen, hem Bulgaristan’da hem de genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları arasında son derece acı hatıraları canlandıracak bir konuyu işleyen filmin Türk matbuatında bu denli sert bir tepkiyle karşılanmasının bir diğer sebebi de 1933 yılının siyasî şartlarıyla alakalı olmalıdır. Zira, 1933 senesinin Eylül ayı hem Türkiye’nin Balkan devletleriyle ikili ilişkilerinde hem de Balkan devletlerinin kendi aralarındaki karşılıklı münasebetlerinde belirleyici hadiselerin planlandığı ve hayata geçirilmeye hazırlandığı bir dönemdir. Şubat 1934’te akdedilen Balkan Antantı’nın ikmal edilmesine giden süreçte Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve diplomatları 1933 yılının Eylül ayında Balkanlar ve Türkiye arasında uzun bir müzakere takvimi belirlemiştir.¹⁵ Karşılıklı ziyaretler halinde gerçekleştirilecek bu müzakereler Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde Ankara’da nihayete erdirilecektir.¹⁶ Böylece, Balkanlarda kalıcı barışın tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

Tespit edilen müzakere takvimi 10 Eylül 1933 günü Yunanistan Başbakanı Panagis Tsaldaris’in Hariciye Vekili Maximos ve Milli İktisat Vekili ile birlikte Ankara’ya gelmeleri ile başlamıştır. İki heyetin müzakereleri neticesinde 14 Eylül tarihinde Türk-Yunan Misakı imzalanır. Yunanistan heyetinin Ankara’yı ziyaretlerinden evvel Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey’in Eylül ayı sonunda Sofya’ya

¹³ “Bu Da Doğru Mu Ya! Türk-Bulgar Dostluğuna Yakışmayacak Bir Film”, *Vakit*, 27 Eylül 1933, 5.

¹⁴ “Bu Da Doğru Mu Ya! Türk-Bulgar Dostluğuna Yakışmayacak Bir Film”, *Vakit*, 27 Eylül 1933, 5.

¹⁵ *Milliyet*, 7 Eylül 1933, 1.

¹⁶ *Milliyet*, 7 Eylül 1933, 6.

gidecekleri ilan edilir.¹⁷ Türk heyetinin Sofya ziyaretinin dikkat çekici veçhelerinden biri de Bulgaristan ile Romanya’nın da Türk-Yunan Misakı’na katılmaları için iki ülke hükümetlerine teklifte bulunulacak olmasıdır. Balkan devletleri arasında barışın tesisi ve muhafazası amacıyla Türkiye’nin öncülük ettiği diplomatik müzakereler esnasında taraflar arasında karşılıklı iyi niyet beyanları ve uzlaşma eğilimleri öne çıkmış, devletler iki taraflı antlaşmaları hazırlayabilmek amacıyla tavizde bulunmak hususunda bir mutabakata varmışlardır. Barış ve karşılıklı iş birliği idealiyle yola çıkan İsmet Paşa riyasetindeki Türk heyetine Cumhuriyet Halk Partisi katibi Recep Bey [Peker] ve Falih Rıfkı Bey de dahil olur ve delegasyon 20 Eylül 1933 günü Sofya’ya varır. Türkiye heyetinin teklifi Türk-Yunan misakının temel ilkelerine göre hazırlanacak bir antlaşmanın Bulgaristan ile de imzalanmasıdır. Türk tarafının niyeti ve nihai hedefi ikili antlaşmaların genişleyip “umumî bir Balkan itilafına mukaddeme” haline gelmeleridir.¹⁸ Fakat daha 1932’de yapılan Üçüncü Balkan Konferansı’nda ortaya çıkmış olan bir Balkan Paktı tesis edilmesi ve böylece karşılıklı işbirliği faaliyetlerinin siyasal münasebetler alanına geçirilmiş olması tasarısının gerçekleştirilmesi için Bulgaristan’ın tereddütlerinin ve çekingen tutumunun izale edilmesi gerekmektedir.¹⁹ Zira Bulgaristan iç politik dengelerin de etkisiyle revizyonist hedeflerini muhafaza etmekte ve müzakerelerde bu gayelerini ihsas ettirmektedir. Bulgaristan hükümetinin irredantist ve revizyonist politikalarının yanı sıra siyaset sahasında ve muhalefette etki sahibi grupların 1913 yılında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yapılan nüfus mübadelesi neticesinde Bulgaristan’a yerleşmek durumunda kalan Trakyalı muhacirlerin ve Bulgaristan’daki Türk nüfusun mülkiyet haklarına ilişki meselelerin çözüme kavuşturulamamış olması nedeniyle Bulgaristan’ın Türkiye ile bir misak imzalaması mümkün olmayacaktır. İki hükümet delegeleri yalnızca ticarî ve adlî konularda karşılıklı işbirliği anlaşmasına varmışlardır.

Balkan Antantı’nın tesisinde öncü rolde bulunan Türkiye, Bulgaristan’ı pakta dahil etmek maksadıyla etkileri hala devam etmekte olan 1929 buhranının olumsuz neticelerinden sakınmak maksadıyla devletlerin tek başlarına aldıkları ve alacakları tedbirlerin yetersiz olacağını belirterek “devamlı bir mesai birliğine” gidilmesi²⁰ hususunu vurgulamış olsa da Bulgaristan hükümetini ikna etmek mümkün olmamıştır.²¹

¹⁷ *Milliyet*, 8 Eylül 1933, 5.

¹⁸ *Milliyet*, 20 Eylül 1933, 5.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 303.

²⁰ *Milliyet*, 22 Eylül 1933, 5.

²¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 304.

Her ne kadar Bulgaristan, Türk-Yunan Paktı'na katılmak konusundaki tereddütlerini ve çekincelerini muhafaza etse de Romanya Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun Ankara ziyareti esnasında 17 Ekim 1933 tarihinde Türkiye ile Romanya arasında dostluk, saldırmazlık, hakem ve uzlaşma antlaşması imzalanır. Böylece Balkan Antantı'na giden yolda önemli bir aşama daha kat edilmiş olacaktır. Nihayet 27 Kasım 1933'te Türkiye ile Romanya gibi Bulgaristan'ın revizyonist taleplerinden çekinen Yugoslavya ile akdedilen bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması neticesinde Türkiye Bulgaristan haricindeki Balkan devletleri ile karşılıklı dostluk, saldırmazlık ve işbirliği antlaşmalarını tamamlamıştır. Türkiye'nin üç Balkan devleti ile imzaladığı muahedeler nihayet 9 Şubat 1934 tarihinde tek bir antlaşma üzerinde uzlaşmak suretiyle Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın imzaları neticesinde Balkan Antantı tesis edilmiştir.²²

Bulgaristan ikili antlaşmalardan ve Balkan Antantı'nın imzalanmasıyla sonuçlanan süreçten kendisini hariç tutmuş olsa da, aynı dönemde Türkiye ile olan ilişkilerinin son derece dostane bir şekilde sürdürülmesi gayreti neticesinde Türkiye'nin komşusundan ricacı olduğu birçok hususta Türk hükümetinin taleplerini yerini getirmeye çalışmıştır.

Kölelerin İsyanı (1933)

*"Sessiz gölgeler artık Bulgarca konuşuyor."*²³

İki devlet arasında karşılıklı ilişkilerin dostane ve barış temelinde sürdürülmesinin esas gaye olduğu bu dönemde Eylül 1933'ten itibaren gazetelerde yer almaya başlayan Bulgaristan'da gösterime girecek *Бунтът на робите* [*Kölelerin İsyanı*] ismini taşıyan bir filme ilişkin haberler Türk tarafının tepkisini çeker. Dönemin ünlü yazar ve siyasetçilerinden Sadri Etem Bey [Ertem], Türkiye kamuoyu ve diplomatlarında mevcut olan tepki ve hisleri özetler mahiyette şu satırları kaleme alır:

Bir taraftan bu film çevrilirken bir taraftan da Bulgaristan'da Türk dostluğu salahiyyetkar adamlar tarafından boyuna tekrar ediliyor. Filmlerle, perdelerle, musiki ile, sözle dağıtılan kin, iki soluk satır bir nutukla ortadan kalkabilir mi? Buna imkan tasavvur edemiyoruz. Fakat henüz aksini düşünmek de istemiyoruz.

²² Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 304.

²³ *Bulgarsko kino*, no. 1, 1933, s. 1.

(...)

*Fakat ne olursa olsun bir tarafta Türk dostluğunu ileri sürenler, beri tarafta da insanlar arasında yeniden kinler, nefretler, ayrılıklar vücuda getirecek hareketlere ve hassasiyet bezirganlığına nihayet vermelidir. Durup dururken muhayyel zulümler icat ederek mücerret para kazanmak sevdasına düşenler varsa biz onlara Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgali zamanında çekilen fotoğrafları bedava göndeririz. Bu suretle hiç olmazsa bir hakikati de dünyaya anlatmış olurlar.*²⁴

Bulgar sinemasının “kurucu babası” Vasil Gendov hem filmin yönetmenliğini yapmış ve ünlü Bulgar tarihçi Dimitir T. Straşimirov’un Levski hakkındaki biyografik eserinden [*Levski: Dela, jivot, izvori*]²⁵ ve Dimitir Katsev-Burski’nin çalışmalarından hareketle senaryosunu kaleme almış, hem de başrolde oynayarak ekranda Levski’ye hayat vermiştir.²⁶ Bütçesi 450.000 leva olan filmin dış mekan çekimleri Bulgaristan’da, Karlovo ve Sopot kasabalarında yapılmış²⁷, iç mekan çekimleri ve ses kayıtları ise Viyana’da gerçekleştirilmiştir. Filmde başrol oyuncusu ve *Levski* karakterini canlandıran Vasil Gendov’un yanı sıra aynı zamanda Gendov’un eşi olan Jana Gendova²⁸ filmin kadın kahramanı *Hristina* rolünü üstlenmiştir. Mişo Levliev *Kiryak Efendi*, Mila Savova *Baba Gina*, Bistra [Tsevatanova] *Fol Lalka*, Mihail Popov *Onbaşı*, Hristo Hristov *Çavuş*, Kosta Haciminev *Stoyço*, Petır Topalov *Pop Nikola* rollerine hayat vermişlerdir.²⁹ Filmde Minko Balkanski³⁰ kameraman olarak çalışmış,

²⁴ Sadri Etem, “Bulgar Dostluğu ve Bir Film”, *Vakit*, 27 Eylül 1933, 3.

²⁵ Dimitir T. Straşimirov, *Vasil Levski: Jivot, dela, izvori* (Sofya: İz. Narodniyat Komitet “Vasil Levski”, 1929).

²⁶ Kırdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155.

²⁷ Kırdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155.

²⁸ Jana Dorit ismiyle 1899 yılında Bulgaristan’da Sliven [İslimye] şehrinde dünyaya gelen Gendova, Berlin’de tiyatro eğitimi gördükten sonra, Bulgaristan’a dönüşünün ardından 1917 senesinde *Aşk Deliliktir* filmiyle sinema kariyeri başlamış, 1937 yılına değin çeşitli filmlerde rol almıştır. Vasil Gendov gibi Bulgaristan Film Yapımcıları Birliği’nin 1934’te kurucu üyeleri arasında bulunmuştur. Hatıraları *Това, което се премълчава в историята на българския филм* [*Bulgar Film Tarihinde Söylenmeyenler*] başlığıyla yayımlanan Gendova 1976 yılında hayatını kaybetmiştir. Yanakiev, “Vasil Gendov,” *Bulgarsko kino*, 58. Filmin Türkiye’de gündem olduğu esnada Hariciye Nezareti II. Daire Umum Müdürlüğü’nden Başvekalet *Kölelerin İsyanı*’nın içeriği ve konusu hakkında yazılan 20 Aralık 1933 tarihli bir raporda filme ilişkin olumsuz yargular son derece saldırgan bir üslup ile Gendova’nın şahsına yöneltilmiş ve manasız bir şekilde “Filmde Vasil Levski rolünü alan rejisör Vasil Gendov, kahraman kız rolünü karısı Jana (Paris umumhanelerinin eski bir sermayesi olduğu söylenmektedir) almışlardır” ifadesi kullanılmıştır. BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 2.

²⁹ Kırdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155 ve Yanakiev, “Buntit na robite,” *Bulgarsko Kino*, 321.

³⁰ 1894’te Bulgaristan’da Troyan şehrine bağlı Lomets köyünde doğmuştur. Bulgaristan ve Romanya’da bir süre çalıştıktan sonra Sofya’ya geri dönmüş ve fotoğraf sanatı ile meşgul olmaya başlamıştır. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında orduda sinema operatörü olarak görev alır (1912-1918). 1920’lerin ikinci yarısında Metro-Goldwyn-Mayer gibi ünlü film

Simeon Simeonov³¹ da filmin montajını yapmıştır.³² Vasil Gendov sinema perdesinde hayat verdiği Levski'nin yanı sıra filmde *Kiryak Efendi* ve *Pop Nikola* karakterlerini seslendirmiştir.³³ *Kölelerin İsyanı* filmdeki oyuncuların konuşmaları ve seslerinin kaydedilmesinin yanı sıra müzikleri ile de öne çıkmaktadır. Filmin çekildiği yıllarda Bulgaristan milli marşı olan *Şumi Maritsa'nın*³⁴ yanı sıra *Mila Rodino*³⁵ marşı ile *O, Mayko Moya* şarkısı da kayıttta kullanılmıştır.³⁶ 76 dakikalık filmin çekiminde toplamda 2050 metrelik film rulosu harcanmıştır.³⁷

Vasil Gendov'un organize ettiği tiyatro grubu film projesi henüz ortada yokken 1931-1932 tiyatro sezonunda tüm Bulgaristan'ı dolaşarak *Gyauri* [*Гяурю/Çâvurlar*] adlı Osmanlı idaresi altında Bulgarların yaşamlarını konu edinen bir oyunu sahnelemişlerdir. *Kölelerin İsyanı* gibi bir filmi kameraya almak fikri büyük ihtimalle söz konusu oyunun topladığı ilgi neticesinde ortaya çıkmıştır.³⁸

Senaryoya göre on dokuzuncu yüzyılın 60'lı yıllarının sonunda ve 70'li senelerinin başında geçen film, Bulgar ihtilâl hareketinin lideri ve "Bulgar milli kahramanı" Vasil Levski'nin "isimsiz" bir Bulgar kasabasına gelmesiyle başlar. Nitekim, hikaye takip edildiğinden ismi verilmeyen bu kasabanın aynı zamanda Levksi'nin doğum yeri olan Karlovo olması

stüdyoları için çalışır. Bir süre Güney Amerika'da kaldıktan sonra İkinci Dünya Savaşı'nda askeri kameraman olarak çalışmıştır. 1948-1953 yılları arasında Bulgaristan Ulusal Film Müzesi'nde Film Tekniği Şubesi'nin kuruculuğunu ve idareciliğini üstlenmiş, 1975 senesinde hayatını kaybetmiştir. Yanakiev, "Minko Balkanski," *Bulgarsko kino*, 25.

³¹ 1911'de Sofya'da doğan Simeonov, 1965 yılında vefat etmiştir. Yanakiev, "Simeon Simeonov," *Bulgarsko kino*, 231.

³² Kirdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155 ve Yanakiev, s. 321.

³³ Kirdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155.

³⁴ *Şumi Maritsa* (Шуми Марица) [Meriç Nehri Gürüldüyor] 1886 yılında *Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren* [Askerler Şehrin İçinden Geçtiklerinde] isimli bir Alman halk ezgisinden uyarlanan, sözlerini eğitimci Nikola Jivkov'un yazdığı bir marştır. Marşın 1912 yılında şair ve yazar İvan Vazov tarafından düzenlenmiş son hali 1944'e kadar Bulgaristan Millî Marşı olarak çalınmıştır. Cengiz Yolcu, "Bulgar Çarı 'Çarlar Kenti'nde," *Osmanlı İstanbulu III* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015), 247.

³⁵ *Mila Rodino* [Sevgili Vatanım] 1885 yılında Tsvetan Radoslavov'un Sırp-Bulgar Savaşı ardından yazdığı şiiri üzerine bestelenmiştir. 1964 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin millî marşı olarak kabul edilir, 1989 yılında meydana gelen rejim değişikliğinin ardından marşın sözleri yeni idare sistemine göre düzenlenir. Raymond Detrez, "State Symbols," *Historical Dictionary of Bulgaria* (Lanham, Maryland & Toronto & Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2006), 422.

³⁶ Kirdjilov, *Bulgarski İgralni Film*, 155. *O, Mayko Moya* başlığını taşıyan eser Bulgar ihtilâlcisi ve şair Hristo Botev'in *Obasvaneto na Vasil Levski* şiirinin bestelenmiş halidir. Şiir için bkz. Yordan Milev (der.), *Hristo Botev: Bezsmurtie* (Sofya: Jusautor, 1988), s. 75-76.

³⁷ Yanakiev, *Sinema.bg*, 102.

³⁸ Kirdjilov, *Bulgarski İgralni Film*, 155.

muhtemeldir. Levski kasabaya gelir gelmez ihtilâl komitesinin mensuplarıyla buluşur. Ancak bu toplantıdan haberdar olan zaptiyelerin baskınına uğrayan komiteciler kaçırlar. Toplantının dağıtılmasının ardından zaptiyeler bu defa ihtilâl komitesi sempatizanı Papaz Nikola'nın ve Levski'ye aşık olan öğretmen Hristina'nın peşine düşerler. Çok geçmeden Hristina ve Papaz Nikola yakalanırlar ve işkence görürler. Zaptiyelerin kötü muamelesine maruz kalanların arasına Levski'nin annesi de dahil edilir ve “işkence gördükten” sonra kendi evinin avlusundaki su kuyusuna atılır. Halkına, annesine ve sevdiklerine yapılanlardan haberdar olan Levski, kılık değiştirerek zaptiyelerin peşine düşer. Karşısına çıkan tüm engelleri aşarak Hristina'yı kurtarmayı başarır. Gördüğü işkenceler nedeniyle kör olan Papaz Nikola ise Bulgar milletinin kurtuluşu için devamlı dua etmekte ve tanrıya yakarmaktayken bir mucize gerçekleşir, kilise çanları Bulgar halkının yakın zamandaki kurtuluşunun bir işareti olarak ahenk içinde çalmaya başlar. Filmin son sahnesinde ise Levski'nin 1873 yılındaki idamına bir gönderme yapılarak, Osmanlı hakimiyetinden kurtulan Bulgarlar bir darağacının etrafında toplanmış halde hep birlikte Bulgar millî marşını okurlar.³⁹

Yönetmen ve başrol oyuncusu Gendov eserinin sinema salonlarında gösterilebilmesi için yaptığı başvuru neticesinde 26 Eylül 1933 tarihinde sansür onayı alınır ve filmin gösterim izni çıkar.⁴⁰ Sansür komisyonundan geçmesinin ve sinema ekranlarında gösterilmesinin uygun görülmesinin ardından 28 Eylül'den itibaren filmin haberleri gazetelerde çıkmaya başlar ve ilk gösteriminin 2 Ekim 1933 tarihinde Sofya'daki Modern Tiyatro salonunda yapılacağı ilan edilir.⁴¹ Ekim sonuna dek Sofya'da gösterilen film, ayın sonunda Varna'daki sinema salonlarının ekranlarına taşınır.

Film, konusu ve hikayenin merkezinde Levski'nin bulunması itibarıyla Bulgar ulusal tarihi ve miti ile doğrudan bağlantılı olmasına karşın eleştirilenler bilhassa oyuncuların performanslarını son derece zayıf bulmuş ve menfi eleştiriler yöneltmiştir.⁴² *Kölelerin İsyanı* Ekim ayı sonunda Sofya'dan Varna'ya taşınırken filmin Bulgaristan'daki yankıları ve içeriğinin yarattığı etkiler Ankara'da da duyulmaya, Hariciye Vekaleti'nin dikkatini çekmeye başlamıştır. Filmin “Bulgar efkârını tahrik ettiği kadar” Türk milletinin “hissiyatını da bu kaba ve çirkin tasvirlerle

³⁹ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 34-36 ve Kirdjilov, *Bulgarski igralni filmi*, 155-156.

⁴⁰ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 33.

⁴¹ *Utro [Ympo]*, 28 Eylül 1933, s. 5.

⁴² Aleksandır Grozev, *Naçaloto iz istoriyata na bulgarskoto kino 1895-1956* (Sofya: İzdatelstvo na Bilgarskata akademiya na naukite, 1985), 83.

rencide edecek” olması endişesini taşıyan Türk Hariciyesi “iki memleket dostluğunu takviyesi üzerinde tevakkuf edildiği bir sırada ihzar ve icrasına tevessül edilmesini bilhassa mahzurlu” gördüğünden dolayı Sofya Elçiliğinden durumun tahkik edilmesini ve Bulgaristan hükümetinin iki devlet arasındaki ilişkileri zedelemesi muhtemel bu film hakkında herhangi bir tavır almaması hususunda bir rapor talep eder.⁴³

Sofya’daki Türkiye elçisi Tevfik Kamil Bey’in⁴⁴ Ankara’ya ilettiği raporunda, Bulgaristan dışişlerinin filmdeki muhayyel olayların Osmanlı devrinde geçtiği hasebi ile “yeni Türk hükümeti ve milleti aleyhine bir mana ifade edeceğinin tasavvur edilemediği” ve şayet filmi yasaklamak söz konusu olursa bu eylem karşılığında nakden tazminat vermek lazım geleceğinden çaresiz kaldıklarını ve harekete geçemediklerini bildirir.⁴⁵ *Kölelerin İsyanı*’nın gösteriminin Varna’ya taşınması Türk dışişlerini bir kat daha rahatsız edecektir. Zira “millî bir Bulgar propaganda filmi” olan *Kölelerin İsyanı* “Bulgar gençliğine ve aynı zamanda Bulgar Maarif Teşkilâtının arzu ve talebiyle bilumum yerli ve ecnebi m[ek]tepler çocuklarına gösterilmekte ve film çevrilirken Bulgar millî marşı da çalınmakta”dır.⁴⁶ Türkiye’nin içeriğinden ve bilhassa da öğrencilere seyrettilmesinden son derece rahatsızlık duyduğu film aleyhinde Bulgaristan hükümetinin somut adımlar atması için Ankara ve Sofya’da

⁴³ BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 1.

⁴⁴ 1934 yılında kabul edilen kanunla birlikte Koperler soyadını alacak olan Tevfik Kamil Bey, 1889/1890’da Selanik’te dünyaya gelmiş, 1908’de Mülkiye Mektebi’nden, 1912 yılında da Paris Hukuk Fakültesi’nden mezun olarak 1913’ten itibaren Hariciye Nezaretî’nde görev almaya başlamıştır. 1923 yılında Lozan Barış Konferansı’nın ikinci kısmında Türk heyetinden katib-i umumî göreviyle bulunmuş, aynı zamanda da İstiklal Madalyası almaya hak kazanmıştır (BCA 030-10-0-0-196-343-10 Lef 9). 1925 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ikinci dönem mebusu olarak seçilmiş, mebusluk görevi üçüncü dönemde de devam etmiştir. Anadolu Ajansı’nun kurucu üyeleri arasında bulunmasının yanı sıra Ankara Hukuk Mektebi’nde dersler vermiştir. Beral Alacı, “Atatürk’ün Diplomatlarından Tevfik Kamil Koperler ve Madrid Elçiliği Dönemindeki Çalışmaları (1934-1938),” *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 51 (2021), 448-449. 1 Mayıs 1929 tarihinde Türk-Rum Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Murahhas Reisliğine başmuraahhas sıfatıyla tayin edilmiştir (BCA 030-18-01-02-3-24-15). 12 Nisan 1931’de Sofya Birinci Elçiliği vazifesine atanmış (BCA 030-18-01-02-19-26-8), Bulgaristan’daki görevinin ardından 2 Nisan 1934 tarihinde Madrid elçisi olarak görevlendirilmiştir (BCA 030-18-01-02-43-17-12) ve Bilal N. Şimşir, “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no. 64-65-66 (2006), 49. Belgrad Büyükelçisi iken 4 Şubat 1949 tarihinde emekli edilen Tevfik Kamil Koperler (BCA 030-18-01-02-118-95-15). Emekliliğinin ardından aktif siyasette yer almış, 1961 Kurucu Meclisi’ne Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsilcisi olarak katılmıştır. 18 Aralık 1964 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Alacı, “Atatürk’ün Diplomatlarından Tevfik Kamil Koperler ve Madrid Elçiliği Dönemindeki Çalışmaları (1934-1938),” 449.

⁴⁵ BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 1.

⁴⁶ BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 1.

yoğun diplomatik teşebbüslere başlanır. Türkiye hariciyesi taleplerine bir dayanak teşkil etmesi amacıyla daha evvel Almanya aleyhinde olduğu iddia edilen bir filmin Bulgaristan’da yasaklanması hususunun Sofya Elçiliği aracılığıyla Bulgar makamlarına hatırlatılmasını ister. 17 Aralık 1933 tarihli yazıya cevap olarak Sofya’dan gelen haberler ise birtakım adımların atılmakta olduğunu ancak kesin bir surette yasaklanmanın henüz gündemde olmadığını işaret etmektedir. Zira Bulgar hariciyesinin verdiği malumata göre söz konusu Alman filmi, *Kölelerin İsyanı* gibi “eski ve muhayyel vak’alara müstenit olmayıp hükümet reisinin şahsına hakareti tazammun ettiğini ve Fransa’da bile men edilmiş olduğundan” dolayı gösterimden men edilmiştir. Nitekim, Gendov’un filmi Osmanlılar devrinde geçmektedir ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ile ilgisi bulunmamaktadır. Üstelik filmde yalnızca Osmanlılar değil bazı Bulgarlar da kötü gösterilmektedir. Sofya’dan gelen cevaptaki bu olumsuz havaya rağmen yine de *Kölelerin İsyanı*’nın bundan sonra mekteplerde gösterilmemesi için Maarif idaresi nezdinde teşebbüslerde bulunulduğu bildirilir.⁴⁷

Türk hükümeti doğrudan ve diplomatik kanallar aracılığıyla Sofya ile iletişime geçmezden önce Ankara’daki Bulgaristan ortaelçisi Türk kamuoyunun ve bürokratlarının Osmanlı idaresi altındaki Bulgaristan’da geçen filmin ne denli rahatsız ve tepkili olduğunu bağlı bulunduğu bakanlık makamına iletmiştir. Bulgar ortaelçinin 14 Kasım tarihli gizli ibareli raporuna göre, elçi iktidar partisi sekreteri Recep Bey ile yaptığı görüşmeden Recep Bey’in gazetelerde çıkan haberlerden kaynaklı iki esas şikayetine maruz kalarak ayrılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterinin şikayetlerinin ilki Türkiye Cumhuriyeti’nin onuncu yıl kutlama törenlerine katılmak üzere Ankara’ya gelen Bulgaristanlı Türk gençlerinin Bulgaristan’daki hükümete karşı mücadele etmek amacıyla kendisinden silah almak için geldiği gibi “saçma yazılar” yazmalarıdır.⁴⁸ Recep Bey’in rahatsızlığını ifade ettiği ikinci konu ise 1933 yılı sonbaharında Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerin odak noktasında yer alan *Kölelerin İsyanı* filminden başka bir mesele değildir. Recep Bey, Türklerin Bulgarlara yaptıkları zulümleri gösteren eski sahnelerin yeniden canlandırıldığı bir filmin gösterildiği ve bu filmin Türkiye aleyhine Bulgar kamuoyunda nefret hisleri uyandırdığını belirgin bir üzüntüyle ifade etmekle birlikte Bulgar diplomattan herhangi istekte ve yaptırım talebinde bulunmamıştır.⁴⁹ Türk tarafının tepkisine hak veren

⁴⁷ BCA 030-10-00-00-242-633-1 Lef 2.

⁴⁸ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 37.

⁴⁹ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 37.

Bulgar ortaelçi ikili ilişkilerin çok iyi bir seviyeye geldiği Türkiye’de kaçınılmaz olarak sonuçları olacak böyle eylemlerin neden yapıldığına anlam veremediğini belirtmekte, Çarlık hükümetinin Türkiye ve etrafındaki komşularıyla dostane ilişkiler kurmak istiyorsa kamuoyunda Türk karşıtı hisler uyandırmaması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir.⁵⁰

Filmin Yasaklanması

Türkiye hükümetinin ve kamuoyunun rahatsızlığını belirttiği film krizinin çözümü için Bulgar diplomat alınacak tedbirin filmin yasaklanması ve gösterimden kaldırılması olduğunu işaret etmektedir. Üstelik kendisi bu düşüncesinde yalnız değildir. Hariciye Vekâleti de söz konusu filmin gösteriminin yasaklanmasını ve ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı ve ona bağlı tüm organların bu tür filmleri takip etmesini ve devletin ali menfaatleri gereğince gösterilmelerine izin verilmemesini istemektedir.⁵¹

Tartışmaların odağında yer alan filmin Türk hükümetinin ve diplomatlarının olduğu kadar Bulgaristan’ın Ankara’da görevli diplomatik görevlilerinin de tepkilerini çekmesi üzerine dönemin Bulgaristan başbakanı Nikola Muşanov⁵² hükümetinin de bir tavır takınması mecburi hale gelmiştir. Muşanov hükümetinin Millî Eğitim Bakanı Atanas Boyaciev⁵³ sinema eleştirmenlerinin de film hakkında

⁵⁰ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 37.

⁵¹ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 37-38.

⁵² 1872’de Bulgaristan’ın Dryanovo kasabasında dünyaya gelen Nikola Muşanov, Fransa’da hukuk eğitimini tamamladıktan sonra 1893’te Bulgaristan’a döndüğünde hakim olarak çalışmaya başlar. 1896’da katıldığı Demokrat Parti’nin [Демократическа партия] iktidarda olduğu 1908-1911 yılları arasında Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarında bulunmuştur. Nisan 1931’de yeniden İçişleri Bakanı olmuş, Aleksandır Malinov’un istifasının ardından 12 Ekim 1931’de Başbakanlık görevini üstlenmiştir. 19 Mayıs 1934 tarihinde yaşanan darbenin ardından Çar Boris şahsi idaresi ve dış politikasına karşı muhalefet saflarına geçer. 2-8 Eylül 1944 tarihlerinde Konstantin Muraviev kabinesine bakan tayin edilmekle birlikte 9 Eylül 1944’te Vatan Cephesi’nin iktidara gelmesinin ardından hapsedilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra Vatan Cephesi’ne muhalefet etmeyi sürdürmüş ve bu sebeple sürgüne gönderilmiştir. 1951’de Sofya’da hayatını kaybedecektir. Detrez, “Mushanov, Nikola (1872-1951),” *Historical Dictionary of Bulgaria*, 298. Muşanov’un başbakanlığı sırasında 1933 yılı Nisan ayında Razgrad’daki Türk mezarlığı Bulgar şovenistler tarafından saldırıya uğramış ve mezar taşları tahrip edilmiştir. *Vakit*, 18 Nisan 1933, 1 ve M. Necmeddin Deliorman, *Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri: Razgrad Mezarlık Hâdisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı* (İstanbul: Türkiye Ticaret Matbaası, 1955), 38-39. Hadise Türkiye’de de yankı bulmuş ve İstanbul’daki üniversite öğrencileri Feriköy’de bulunan Bulgar mezarlığına giderek olayı protesto etmek üzere çelenk bırakmışlardır. *Vakit*, 21 Nisan 1933, 1

⁵³ 1874’te Lofça doğumlu olan Atanas Boyaciev 1933-1934 tarihleri arasında üçüncü Nikola Muşanov kabinesinde Millî Eğitim Bakanı olarak bulunmuş ve 1935’te Sofya’da vefat etmiştir.

olumsuz değerlendirmelerde bulunmalarından güç alarak filmi yasaklama kararını verir. *Kölelerin İsyanı* sinema ekranlarında gösterilmeye başladığı günden beri geçtiği dönemi son derece yanlış hatta reaksiyoner bir tarzda yansıttığı, filmde anlatılanla Levski'nin örgütlediği ihtilâl hareketinin bir alakası olmadığı, hatta şovenist üslubunun ulusal düşmanlıkları tahrik ettiği eleştirilerini almıştır.⁵⁴ Üstelik Gendov'un filmde canlandırdığı Levski karakterinin gerçekle hiçbir bağlantısının bulunmamasının ötesinde, ihtilâlcı Levski'den ziyade yalnızca sevgilisi Hristina'yı kurtarmak peşinde koşan bir köylü ergen davranışı sergilediği gibi ağır ithamlara maruz kalmıştır.⁵⁵

Tüm bu eleştiriler bir anlamda Millî Eğitim Bakanı Boyaciev'in filmin yasaklanması hususunda elini güçlendirmiştir. Sinema Hakkındaki Kanunun on birinci maddesi uyarınca, bakanlığın 28 Aralık 1933 tarihli ve 6925 numaralı talimatı ile Vasil Gendov'un yönettiği *Kölelerin İsyanı* adlı filmin gösterim izni iptal edilir.⁵⁶

Bakanlığın yasaklama kararına karşı Gendov eserini müdafaa etmek gayesiyle Millî Eğitim Bakanı Boyaciev'e hitaben 18 Ocak 1934 tarihli bir mektup kaleme alır. Bakanlığın izniyle ilk Bulgar tarihi filmini çektiğini belirten yönetmen, yine devletin resmî kurumlarının onayını aldığını ve son olarak da filmin sansür kurulundan geçtiğini ifade eder. Gendov, ayrıca, eserinin “kölelik” zamanında geçen bir Bulgar kahramanlık hikayesi anlattığını, “Özgürlük Havarisi” Levski'ye yapılan “zulümleri” gösteren iki sahne haricinde herhangi bir komşu devletin millî hislerine saldırı olarak değerlendirilebilecek sahnelerin bulunmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Tam manasıyla bir “millî film” olan *Kölelerin İsyanı*'nın gösteriminin durdurulmasıyla altından kalkamayacağı bir maddi yük altına girdiğini söyleyen yönetmen, Hariciye Vekaleti'nin yeni bir değerlendirme komitesi kurmasını, komitenin işaret etmesiyle komşu devletlere rahatsızlık verdiği iddia edilen sahneleri filmde çıkarmaya hazır olduğunu⁵⁷ yazar. 27 Ocak 1934 günü aldığı yanıtta kesilmesi istenen sahneler, başlangıçta duyulan millî marş *Şumi Maritsa*, üç darağacı, Papaz Nikola'nın gözlerinin oyulduğu sahneler ile filmde Levski'yi canlandıran karakterin annesinin kuyuya atıldığı an olarak belirtilmiştir.⁵⁸ Nitekim *Kölelerin İsyanı* 2 Ekim 1933 günü gösterime girdikten yaklaşık iki ay sonra arşiv raflarına kaldırılacak ve geriye Bulgaristan sinemasında bıraktığı izin

⁵⁴ Grozev, *Naçaloto iz istoriyata na bılgarskoto kino 1895-1956*, 83.

⁵⁵ Yanakiev, *Sinema.bg*, 103.

⁵⁶ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 28 ve l. 31.

⁵⁷ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 570, l. 330.

⁵⁸ TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 570, l. 320.

yanı sıra Türk-Bulgar diplomatik ilişkilerinde kısa süreli bir kriz yaratmasıyla da tarihe geçecektir.

Sonuç

Balkan Antantı'nın hazırlanmasına giden süreçte Türkiye Balkan devletleri ile karşılıklı ikili antlaşmalar imzalamaktadır. Her ne kadar Bulgaristan geçmişten gelen ve çözümsüz kalan birtakım uyuşmazlıkları gerekçe göstererek antlaşmaların tarafı olmak hususunda tereddüt gösterse de Türk ve Bulgar heyetlerinin iki ülke başkentlerine yaptıkları ziyaretler ile süregelen müzakereler barışçıl bir geleceğin inşası yolunda umut verici gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Ancak, müzakerelerin hararetle sürdüğü esnada önce Bulgar gazetelerinde, ardından da Türk matbuatında çıkan bir film ilanı iki ülke kamuoyunu kısa süreli meşgul edecek bir kriz yaşanmasına sebep olacaktır. Bulgar sinemasının öncü şahsiyetlerinden Vasil Gendov hem yönetmen koltuğunda oturduğu hem de başroldeki Levski karakterine hayat verdiği film 1860'lı yılların sonu ile 1870'li yılların hemen başında, Bulgaristan'da Osmanlı idaresine karşı ayaklanma teşebbüslerinin ve ihtilâlcî faaliyetlerin hız kazandığı bir dönemde geçmekte, Bulgarların Türk hakimiyeti altında "maruz kaldığı ezizyetler" bir aşk hikayesi etrafında kurgulanmış halde izleyiciye sunulmaktadır. Fakat filmin hikayesi ve yer yer "abartılı" üslubu Türk hükümeti ve diplomatlarının tepkisini çeker, daha önce Bulgaristan'da yasaklanan bir Alman filmi emsal gösterilerek *Kölelerin İsyanı*'nın da benzer bir şekilde komşu Türkiye'yi rahatsız etmesinden dolayı gösterimden kaldırılması istenir. Yapımın Bulgaristan'daki sinema eleştirmenleri tarafından da ağır eleştirilere uğramasını fırsat bilen Millî Eğitim Bakanı Atanas Boyaciev, bakanlık namına yayımlandığı bir talimatname ile filmin gösterim iznini iptal etmesi Türkiye ile Bulgaristan arasında 1933 yılının son aylarında yaşanan krizin de sona ermesini sağlamıştır. Her ne kadar Bulgaristan Şubat 1934'te imzalanan Balkan Antantı'nda taraf olmasa da Bulgar tarih yazımının en tartışmalı dönemini konu edinen ve Bulgaristan'da "özgürlük havarisi" olarak nitelenen Vasil Levski'nin canlandırıldığı bir sanat eserini komşu Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığı izale etmek maksadıyla yasaklaması Balkan coğrafyasında barışın muhafazası için diplomatik ilişkilere ve hassasiyetlere verilen önemi göstermesi bakımından da son derece kıymetlidir. Üstelik benzer bir "sansür" pratiği yaklaşık yarım asır sonra Türkiye tarafından gerçekleştirilecektir. Senaryosunu Sevinç Çokum'un yazdığı ve ünlü sinemacı Osman Fahri Seden'in yapımcılığını üstlendiği 1980'li yıllarda Bulgaristan'da Türklere yönelik asimilasyon uygulamalarının tüm şiddetiyle devam ettiği bir sırada Türkiye'ye iltica eden bir Türk ailenin

Bulgaristan’da “rehin” tutulan çocuklarından birisi üzerinden Bulgaristan’daki Türk nüfusun yaşadıklarının anlatıldığı Türkiye’nin devlet televizyonu TRT’de gösterilmeye başlanan *Yeniden Doğmak* dizisi üçüncü bölümünün ardından Bulgaristan dışişleri bakanlığının talebi üzerine ve iki devletin diplomatları arasında dizide hikayesi anlatılan Aysel’in Türkiye’ye gelmesine izin verilmesi karşılığında yayından kaldırılmıştır.⁵⁹

Nitekim, Bulgaristan’daki Türk imajının algılanması ve yansıtılması konjonktürle ve ülke içindeki politik koşullarla son derece yakından ilişkilidir. *Kölelerin İsyanı* filmi örneğinde bir geri adım atılışına şahit olunmakla birlikte sonraki yıllarda Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığa yönelik baskı politikaları hayata geçirileceği zaman, söz konusu siyaseti meşru kılmak amacıyla konusunu tarihten alan, asırlar öncesinin “hâkim Türklerinin mazlum Bulgarlara” yönelik şiddetini tasvir eden kitaplar yazılmaya ve filmler çekilmeye devam eder. 1964 yılında yayımlanan, on yedinci yüzyılda Rodoplardaki İslamlaşma sürecini konu edinen Anton Donçev’in kaleme almış olduğu *Време разделно* [*Ayrılık Zamanı*] başlıklı romandan uyarlanan *Време на насиллие* [*Şiddet Zamanı*] adını taşıyan film 1986 yılında Bulgaristan’daki Türklere yönelik asimilasyon politikalarının en şiddetli bir şekilde uygulandığı esnada çekilir ve ertesi yıl Cannes Film Festivali’nde uluslararası izleyicilere de gösterilir.⁶⁰ 1990 senesinden sonra televizyonlar aracılığıyla daha geniş bir kitleye ulaşma imkanı bulan film, Bulgar makamlarının dillendirdikleri Osmanlı idaresi zamanında “zorla Müslümanlaştırılan” ahalinin “yeniden doğuşu” ve kendileri için öngörülen yeni kimliklerin kabulüne yönelik sinema aracılığıyla üzerinden bir meşruiyet sağlamayı hedefler.⁶¹ Halbuki, ulusal bellek yaratımına ilişkin çabaların bir vechesi olan bu eserler belli birtakım tarihî tahrifatları haizdir.⁶²

⁵⁹ http://www.sevinccokum.info/?page_id=440 (erişim tarihi: 23.11.2021).

⁶⁰ Maria Todorova, “Conversion to Islam as a Trope in Bulgarian Historiography, Fiction and Film”, *Balkan Identities: Nation and Memory* içinde, ed. Maria Todorova (New York: New York University Press, 2004), 153.

⁶¹ Aysel Kayapınar, “Bulgaristan’da Edebiyat, Sanat ve Tarih Eserlerinin Türk Azınlık Politikasına Etkisi”, *Doğu Batı*, no. 91 (Ocak 2019-2020), 116.

⁶² Aysel Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin Komplot Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan’daki Türk Azınlığına Etkileri”, *89 Göçü: Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç* içinde, ed. Neriman Ersoy-Hacısalihioğlu & Mehmet Hacısalihioğlu (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012), 107.

Bibliyografya

Arşiv Kaynakları

Türkiye: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA 030-10-0-0-196-343-10 Lef 9
BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 1.
BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 2.
BCA 030-10-00-00-242-633-1 Lef 2.
BCA 030-18-01-02-3-24-15
BCA 030-18-01-02-19-26-8
BCA 030-18-01-02-43-17-12
BCA 030-18-01-02-118-95-15

Bulgaristan: Dırjavna Agenstiya "Arhivi"

TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 28.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 31.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 33.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 34.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 35.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 36.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 37.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 38.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 570, l. 320.
TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 570, l. 330.

Gazeteler

Bılğarsko kino [Българско кино], no. 1, 1933
Milliyet, 7 Eylül 1933
Milliyet, 8 Eylül 1933
Milliyet, 14 Eylül 1933
Milliyet, 20 Eylül 1933
Cumhuriyet, 15 Eylül 1933
Utro [Утро], 28 Eylül 1933
Vakit, 18 Nisan 1933
Vakit, 21 Nisan 1933
Vakit, 27 Eylül 1933

İnternet Kaynakları

<https://glasove.com/categories/izgubenata-bylgariya/news/predi-100-godini-filmyt-bylgaran-e-galant-postavq-nachaloto-na-bylgarskoto-kino> (Erişim tarihi: 15.06.2021).

http://www.sevinccokum.info/?page_id=440 (Erişim tarihi: 23.11.2021).

<https://gams.uni-graz.at/o:baci.1202> (Erişim tarihi: 15.06.2021).

İkincil Literatür

- Alacı, Beral. “Atatürk’ün Diplomatlarından Tefrik Kamil Koperler ve Madrid Elçiliği Dönemindeki Çalışmaları (1934-1938).” *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 51 (2021): 445-464.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Boykov, Grigor ve Plamen Mitev. “Dokumentalni Svidetelstva za Godinata na Rajdane na Vasil Levski.” *İstoriya* 29, no. 1 (2021): 8-27.
- Deliorman, M. Necmeddin. *Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri: Razgrad Mezarlık Hâdisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı*. İstanbul: Türkiye Ticaret Matbaası, 1955.
- Detrez, Raymond. *Historical Dictionary of Bulgaria*. Lanham, Maryland & Toronto & Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2006.
- Grozev, Aleksandır. *Naçaloto iz İstoriyata na Bilgarskoto Kino 1895-1956*. Sofya: İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, 1985.
- İvanova, İliana. “Преди 103 години филмът ‘Българан е галант’ поставя началото на българското кино.”
- Kardjilov, Petar Ivanov. *The Cinematographic Activities of Charles Rider Noble and John Mackenzie in the Balkans (Volume Two)*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2020.
- Kayapınar, Ayşe. “Bulgaristan’da Edebiyat, Sanat ve Tarih Eserlerinin Türk Azınlık Politikasına Etkisi”. *Doğu Batı*, no. 91 (Ocak 2019-2020): 109-121.
- Kayapınar, Ayşe. “Bulgar Tarihçilerinin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan’daki Türk Azınlığına Etkileri”. 89 *Göçü: Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç* içinde, ed. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu & Mehmet Hacısalıhoğlu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012: 99-120.
- Kırdjilov, Petır. *Bilgarski igralni filmi: Anotirana ilyustrovana filmografiya, Tom Pırvı, (1915-1948)*. Sofya: Dırjavno İzdatelstvo “Dr. Petır Beron”, 1987.
- Milev, Yordan (der.). *Hristo Botev: Bezsmurtie*. Sofya: Jusautor, 1988.
- Sadri Etem. “Bulgar Dostluğu ve Bir Film.” *Vakit*, 27 Eylül 1933: 3.
- Straşimirov, Dimitır T. *Vasil Levski: Jivot, dela, izvori*. Sofya: İz. Narodniyat Komitet “Vasil Levski”, 1929.
- Şimşir, Bilal N. “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no. 64-65-66 (2006): 15-90.

- Todorova, Maria. "Conversion to Islam as a Trope in Bulgarian Historiography, Fiction and Film". *Balkan Identities: Nation and Memory* içinde, ed. Maria Todorova. New York: New York University Press, 2004: 129-157.
- Yanakiev, Aleksandır. *Bulgarsko kino: Entsiklopediya*. Sofya: Titra, 2000.
- Yanakiev, Aleksandır. *Sinema.bg*. Sofya: Titra, 2003.
- Yolcu, Cengiz. "Bulgar Çarı 'Çarlar Kenti'nde." *Osmanlı İstanbulu III*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Yolcu, Cengiz. "'Bulgar Fesad Komitesi Reisi' Vasil Levski'nin Eylemleri ve Mahkemede Verdiği İfade Üzerine Bir Değerlendirme." *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 1, no. 27 (2015): 15-63.

EKLER

EK - I

Vasil Dimov Hacigendov [Gendov] (1871-1970)

Kaynak: <https://gams.uni-graz.at/o:baci.1202> Erişim tarihi: 15.06.2021

EK - II

Vasil Gendov'un yönettiği ve Vasil Levski karakterini canlandırdığı ilk Bulgarca sesli film olan *Kölelerin İsyanı* [Бунтът на робите - *Buntit na robite*] filminden bir sahne. Sahnede, Levski'nin sevgilisi rolündeki Hristina'yı Türklerin elinde kurtarmaya çalışan Vasil Gendov ile Lalka karakterini oynayan Bistra Fol görülmekte.

Svobodna Reç, 20 Eylül 1933.

EK - III

Türkler aleyhinde çevrilen ilk milli bulgar filminin mevzuudur:⁶³

“Esirler İsyanı” ismi verilen bu ilk Bulgar millî filimi Bulgarların Türkiye idaresinde buldukları devirde gördükleri zulmün hudutsuzluğunu ve işkencelerin dehşetini tasvir ederek meşhur Bulgar komitacılarından Vasil Levski'nin faaliyetini canlandırmaktadır.

Balkanda bir kasaba Karlova Türklerin zulmünde korkan Bulgarlar sokaklara bile çıkamamaktadırlar. Bu yüzden şehir ıssız kalmıştır. Burada istihbarat işlerinde istihdam edilen “Kiryaki” Efendi adında bir hafiye göze çarpıyor. Kiliseler vazifelerinde tekâsül göstermiyor. Vakt-ı muayyeninde halkı duaya davet ediyorlardı. Kahvehanelerde oturan Bulgarların yanına Kiryaki Efendi gelince bütün Bulgarlar onun yüzüne nefretle bakıyor ve ondan uzaklaşmak fikriyle kahvehaneleri terk ediyorlar, ve Kiryaki Efendi de yalnız kalıyor. Kilisede ayın bittikten sonra dağılan halk korku ve telaş içinde evlerine gidiyorlar. Sokağa çıkmaya cesaret edemiyorlar.

Kasabada bir komite teşekkül ediyor. Bu komitenin toplanmış parası vardır. Bu parayı mahfuz bulunduğu bir yerden alıp Vasil Levski'ye vermek icap ediyordu. Köy kızlarından bir fedai çıktı. Bu işi başaracağını söylüyor. Bu kahraman kız mahall-i mahsusundan parayı alıyor. Yollardan geçerken iki Türk askeriyle karşılaşılıyor ve yüksek bir duvara yaralı haliyle tırmanıyor ve saklanıyor. Can acısıyla “Ey sevdiğim doğduğum yurdum” diye acı acı haykırıyor.

Vasil Levski komitecileri kilisede topluyor ve bunlara nutuk söylüyor. Hafiye Kiryaki Efendi bu toplantıyı öğreniyor ve hemen kaymakama haber veriyor. Türk jandarmaları kiliseyi muhasara ediyorlarsa da bir Bulgar çocuğunun bu takibi haber vermesi üzerine komiteciler kaçmaya muvaffak oluyorlar. Vasil Levski bir müddet satıcı Türk kıyafetine girerek sokak sokak üzüm satıyor, bilahare odun taşıyor ve sonraları bir dilenci kıyafetine girerek boynuna bir torba ekmek takıyor ve dilene dilene kendi evine giriyor.

Vasil Levski'nin evini basan Türk memurları anasını döğüyorlar, oğlunu soruyorlarsa da bilmem cevabını aldıkları için bu ihtiyar kadını diri diri kuyuya salıyorlar ve dışarıda kalan başını gövdesinden ayırmak istiyorlar. Kadın yine bilmem diyor ve siz Türklere lânet olsun diye bağırıyor. Kadını kuyudan çıkararak bayılıncaya kadar döğüyorlar ve bacaklarından tutarak sokaklarda sürüklüyorlar. Bu şiddetli araştırmalar

⁶³ BCA 030-10-00-00-241-631-13 Lef 2-3. Belgenin ait olduğu dönemin üslubunu yansıtmaması amacıyla imlasına müdahale etmedim.

arasında kahraman komiteci kızla komiteci bir papaz yakalanıyor, bu ikisine zulüm ve işkencelerin envayı tatbik ediliyor ve papazın diri diri gözleri bizzat kaymakamın eliyle kızgın bir şişle oyuluyor. Bu ruhani reisin sürüne sürüne evine dönüşünü seyreden sinemadaki hemen bütün seyircilerin milli ve dini duyguları raşeleniyor ve müteaddit kimseler tarafından Türklere hitaben hiss-i intikamla dolu sözler savruluyordu.

Kahraman Bulgar kızı gördüğü işkenceler arasında kendisine sorulan suallere cevap olarak: “Türkler eyi bilmelidir ki sır vermek Bulgar şanından değildir. Sorduğunuz şeyleri size haber verecek bir Bulgar bulamayacaksınız” diyor ve kendisine yapılacak en ağır cezaları memnuniyetle karşılıyor. Bu kızı Türkler bacaklarından bir su değirmeninin çarkına baş aşağı bağlıyorlar. Bu vakayı Vasil Levski’ye küçücek bir Bulgar kızı haber verince Vasil Levski hemen bir baskın yapıyor ve kızı kurtararak onun yerine bir Türk askerini değirmenin çarkına bağlıyor ve bu baskında Türk jandarmalarıyla askerlerinin kabiliyetsizlikleriyle korkaklıkları gösteriliyor. Vasil Levski’nin fedakârlıkları, köy köy kasaba kasaba dolaştığı Bulgar halkını nasıl uyandırdığı ve bu uğurda yakalanarak idam edildiği tavsif ediliyor ve idam edilmiş Levski’nin ve diğer Bulgar kahramanlarının cesetleri gösteriliyor. Nihayet bir gün (Türk eli değmeyen) bir Bulgar kilisesinin çanları kendi kendine çalmaya başlıyor ve istiklâliyet kavuştuklarını halka ilân ediyor. O kilisenin gözü oyulmuş papazı bu hale çok sevinip dua ediyorsa da bu uğurda gözlerini kaybettiği için hazin hazin çok ağlıyor. İstiklâliyetten sonra o bomboş kasaba şenleniyor. Neşe ve sürur başlıyor.

Bu filmi Varna’ya getiren bu filimin rejisörü ve sahib-i imtiyazı Vasil Gendof [Gendov] isminde eski bir tiyatro artistidir. Filim Varna’ya Teşrinisaninin son haftasında getirildi ve “Glorya Palas” sinemasında kapısının önü milli bayraklarla süslenmiş olduğu halde ve Bulgar milli marşı “Şumi Maritsa” çalınarak gösterilmeğe başlandı. Evvela rejisör filmin kusuru ve noksanı pek çok olduğunu söyleyerek özür diledi. Bununla beraber Bulgarların siyaseten ve dinen istiklâllerinin nasıl temin edildiğini gösterir bir filim meydana getirebildiğinde ve bu boşluğu da ilk defa kendisi doldurduğundan kusurlarının afva mazhar olacağını ilâve etti. Filimde Vasil Levski rolünü alan rejisör Vasil Gendof, kahraman kız rolünü karısı Jana (Paris umumhanelerinin eski bir sermayesi olduğu söylenmektedir) almışlardır.

EK - IV

Bakan Boyaciev İmzalı Kölelerin İsyanı Filminin Gösterim İznini İptal Eden Talimat

TsDA, f. 177, op. 2, a. e. 569, l. 31.

